

Alma Leka - Amra Čusto

JEDAN NOVI SVIJET - BOSNA I HERCEGOVINA NA MEĐUNARODNIM IZLOŽBAMA

Rezime

Značaj svih organiziranih međunarodnih izložbi s kraja devetnaestog stoljeća jestе što su one predstavljale pregled duhovnog i materijalnog dostignuća svijeta. Svojim nastupima na njima Bosna i Hercegovina je izašla na međunarodnu scenu izazvavši veliko interesovanje za svoju historiju, privredu, kulturu i umjetnost. Bosanskohercegovački paviljoni na izložbama u Budimpešti, Briselu, Beču i Parizu su primili veliki broj posjetilaca koji su na jednom mjestu dobili mogućnost da spoznaju stvarnu sliku o Bosni i Hercegovini, njenim prirodnim ljepotama i običajima ljudi. Zbog toga ne čudi da se poslije zatvaranja ovih izložbi povećao interes stranaca za istraživanje i dolazak u Bosnu i Hercegovinu. Iako je Austro-Ugarska bila politički motivirana da pokaže svoju uspješnu "misiju" širenja evropske kulture i života u Bosni i Hercegovini, ipak su izložbe bile sjajno sredstvo putem kojeg se širilo opće saznanje o našoj zemlji

Od sredine XIX stoljeća, kada je pitanje raspada Osmanskog carstva ušlo u akutnu fazu, Bosna i Hercegovina se našla u središtu interesa evropskih država. Posljedica te političke promjene bilo je otvaranje konzulata evropskih država u zemlji: Austrije 1850., Francuske 1853., Velike Britanije 1856., Rusije 1857., Italije 1862. i Pruske 1864. To je utjecalo da se o Bosni i Hercegovini počne opširnije pisati i na taj način upoznavati evropska javnost. U zemlju se upućuju brojni putnici - vojni i politički stručnjaci, novinari, naučnici, književnici sa ciljem da upoznaju i opišu zemlju. Njihova djela uvela su Bosnu i Hercegovinu u evropsku publicistiku i učinila je integralnim dijelom evropske civilizacije.

Na tim putovanjima oni otkrivaju nepoznati svijet, život ljudi pretočen u orijentalnu egzotiku, omeđen starim historijskim okvirima, pružajući čitaocu sliku političke, ekonomskе i kulturne komponente života u zemlji¹.

Prva ozbiljna mogućnost da se pokaže prava slika Bosne i Hercegovine dobila se izlaskom na međunarodnu scenu učešćem na velikim svjetskim izložbama.

Od druge polovine XIX stoljeća u svijetu se organiziraju izložbe na kojima je trebalo predstaviti industrijski napredak i tehnička dostignuća.

Prva svjetska izložba organizirana je u Londonu 1851. godine i u tu čast izgrađena je Cristal Palace u Hyde Parku. Naredne izložbe organizirane su u Parizu 1867. godine, te u spomen stogodišnjice proglašenja nezavisnosti Sjedinjenih Američkih Država 1874. godine u Philadelphiji. Bosna i Hercegovina je u ovo vrijeme bila dio Osmanskog carstva i njeno učešće na ovim izložbama je bilo skromno. Na njima su uglavnom pojedinci izlagali svoje proizvode iz oblasti poljoprivredne proizvodnje, a bilo je predstavljeno i mineralno i rudno bogatstvo zemlje.

Dolaskom Austro-Ugarske 1878. godine u Bosni i Hercegovini nastupile su značajne promjene tako da se o prezentaciji Bosne i Hercegovine nova uprava posebno brinula. Sada se svijet upoznavao sa jednom sasvim novom i raznolikom zemljom. Međunarodne izložbe su bile

¹ Zijad Šehić, Prilog prošlosti Hercegovine XIX stoljeća - Sjećanja Murad-efendije iz Hercegovine, "Hercegovina", časopis za kulturno i historijsko naslijeđe, Mostar 2000., 105.

idealna prilika da se pokažu ljepota i zanimljivosti Bosne i Hercegovine, ali i prilika da se pokažu opći napredak i uspjesi nove uprave ostvareni u svim oblastima života.

Sve ove izložbe predstavljale su demonstraciju progrusa ljudskog djelovanja, a neke od njih odigrale su važnu ulogu u približavanju Bosne i Hercegovine svijetu. To se posebno odnosilo na nastupe Bosne i Hercegovine na izložbama u Budimpešti 1896., Briselu 1897., Beču 1898. i Parizu 1900. godine. Bosanskohercegovački paviljoni na ovim izložbama bili su pravo otkrovenje za veliki broj posjetilaca, koji su na jednom mjestu dobili priliku da se upoznaju sa prošlošću, tradicijom, privredom i kulturom Bosne i Hercegovine.

Na svim ovim izložbama predstavljene su tekovine XIX stoljeća sa željom da se prikažu materijalna i duhovna bogatstva i civilizacijska dostignuća pojedinih država svijeta. Za Austro-Ugarsku one su predstavljale upoznavanje svijeta sa njenom "misijom" širenja evropske kulture i načina života u Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina je najpotpunije predstavljena na Milenijskoj izložbi u Budimpešti (Budimpešta je u čast ove izložbe dobila prvi metro u Evropi). Otvorene ove izložbe predstavljalo je jedan od najinteresantnijih događaja tog vremena. Austro-Ugarskoj upravi je posebno bilo stalo da se vidi šta je učinjeno u toku 18-godišnje vladavine u Bosni i Hercegovini, te da upravo ovdje, u drugom centru Monarhije, Bosna i Hercegovina pokaže šta sve ima. Zatim, ovo je bilo teritorijalno najbliže mjesto gdje se održavala jedna svjetska izložba, te je stoga Bosni i Hercegovini bio ustupljen toliki izložbeni prostor, što inače nije uobičajeno na ovakvim stjecištima svjetskih dostignuća. Izložba je otvorena 21. aprila 1896. godine u spomen hiljadugodišnjice Ugarske države i trajala je do decembra 1896. godine. Bila je smještena u sjeveroistočnom dijelu grada. Na prostoru od 520.000 kvadratnih metara bilo je smješteno 230 paviljona izgrađenih u raznim historijskim stilovima. Na izložbi je učestvovalo ukupno 24.174 izlagачa, od čega 500 iz Bosne i Hercegovine.

Bosanskohercegovački izložbeni prostor od 7.200 m² činili su sljedeći paviljoni: Paviljon industrije, Paviljon šumarstva, Bosanska kuća sa tkanicom bez a čilima, Bosanska kafana i Paviljon bosanskohercegovačkih

državnih željeznica². Bosanskohercegovačke izložbene paviljone u pseudoorientalnom stilu projektovao je češki arhitekta Franc Blažek a izveo je građevinski poduzetnik Noischlos. Najznačajniji paviljon bio je Paviljon industrije. U desnom dijelu ovog paviljona bila je smještena domaća industrija (radinost), umjetnički zanati, vez, posuđe, nakit, rezbarstvo, graditeljstvo te Zemaljska štamparija. Gradovi i predjeli Bosne i Hercegovine predstavljeni su slikama i studijama čeških slikara Karla Liebschera³ i Ludviga Kube⁴, te berlinskih slikara Ewalda Arndt - Tscheplina⁵ i Lea Arndta⁶. "Malo je onih koji su vjerovali da su prekrasni nakiti umjetničkog obrta uistinu bosanski a ne kineski, a bogato izvezeni sagovi bosanski, a ne perzijski."⁷ U lijevom krilu moglo se vidjeti sve što se odnosilo na bosansko školstvo - ručni radovi svih djevojačkih i stručnih škola, pismene radnje i crteži učenika bosanskohercegovačkih osnovnih i srednjih škola, izložba duhanske proizvodnje, izložba zanatskih radova Zeničke kaznione, te prezentacija privrede sa bosanskohercegovačkim tvornicama. Posebno su bili izloženi radovi Zanatske i nacrti Srednje tehničke škole po izboru tadašnjih nastavnika, arhitekte Josipa Vančaša⁸ i profesora Methoda Svobode. Kao posebna tematska cjelina bili su

² Opis bosanskohercegovačkih paviljona i popis svih eksponata izloženih na ovoj izložbi vidjeti u "Bosna i Hercegovina na Milenijskoj izložbi 1896. u Budimpešti", izdanje izložbenog ureda bosanskohercegovačke Zemaljske vlade, 1896.

³ Karl Liebscher (Prag, 1851. - 1906.), češki slikar i crtač. Boravio u Sarajevu od 1895. kao saradnik časopisa "Nada", ilustrovanog lista Zemaljske vlade BIH, koji je izlazio u Sarajevu od 1895. – 1903.

⁴ L. Kuba (Podebnady, 1863. - Prag, 1956.), češki slikar, došao 1892. u Sarajevo, a bio saradnik "Nade" od 1895. -1903.

⁵ Ewald Arndt - Tscheplin (Merseburg, 1865.), njemački umjetnik, od 1895. - 1903. radio kao ilustrator časopisa "Nada".

⁶ Leo Arndt (Eilenburg, 1857.), slikar i grafičar, brat E. A. Tscheplina. U "Nadi" objavljivao crteže, akvarele i bakropise s motivima iz Bosne i Hercegovine.

⁷ Nada", 01.06.1896., broj 11., str. 217.

⁸ Josip Vančaš (Sopronj, 1859. – Zagreb, 1932.). Jedan od najvećih arhitekata koji su djelovali u Bosni i Hercegovini. Svojim je djelima dao glavno obilježje arhitekturi BiH s kraja XIX i početka XX stoljeća.

izloženi nacrti izvedenih ili tek projektiranih zgrada arhitekte Vančaša, i to samo onih objekata koji se odnose na Bosnu i Hercegovinu. U sredini industrijskog paviljona nalazila se maketa sarajevske Vijećnice.

S prednje strane Paviljona industrije bilo je smješteno trinaest dućana i radionica koji su davali sliku bosanske čaršije. U radionicama su bosanske zanatlige, koji su bili obučeni u narodne nošnje, na mjestu izradivale svoju robu. Pri približavanju ovim radionicama odjekivali su čekići i druge alatke, što je davalо poseban pečat. U njima su bili zastupljeni gotovo svi značajniji zanati (pirindžije, kujundžije, sarači, terzije, bičakčije, kazandžije itd). Proizvodi zanatskih radionic iz Sarajeva, Foče, Livna, sa inkrustracijama u srebru i željezu, spadali su u zapaženije predmete na izložbi. Posebno su bili cijenjeni predmeti radonica iz Livna (posuđe, pribor za jelo). Čak je i jedna garnitura posuđa bila otkupljena za bečki dvor.⁹ U Paviljonu šumarstva na veoma zanimljiv način je prikazano bosanskohercegovačko šumarstvo, lov i ribolov. Paviljon bosanskohercegovačkih državnih željeznica nalazio se pokraj Paviljona šumarstva sa eksponatima lokomotiva, vagona, električnog tramvaja i sa prikazom razvoja bosanskohercegovačkih željeznica.

Paviljoni Bosanska kuća i Bosanska kafana izazivali su posebno interesovanje posjetilaca. Bosanska kuća je bila sagrađena na sprat. U njenom prizemlju nalazila se bosanska kuhinja - mutvak i tri sobe uređene kao radionice za tkanje beza i čilima. Na gornjem spratu bosanske kuće nalazile su se sljedeće prostorije - seljačka soba, selamluk, divanhana, haremluk, a sve je bilo upotpunjeno lutkama odjevenim u narodne nošnje. U seljačkoj sobi bio je prikazan prizor kićenja nevjeste, onako kako se to radilo u sjeverozapadnoj Bosni. Dolafi i šiše ovih prostorija rađeni su po uzorcima iz starog konaka u Srebrenici. U Bosanskoj kafani su hadži Šaban Hasanović iz Sarajeva, Jusuf Ibrahimagić iz Zenice i Abdulah Avdić iz Brčkog na bosanski način posjetioce posluživali kafom, nargilom, cigaretom, limunadom te slatkim." A možeš sjesti gdje hoćeš, ili unutra ili vani pod vedro nebo, ili na terasu na spratu odakle se pruža

⁹ Mitar Papić, Na svjetskim izložbama u prošlom vijeku, "Oslobođenje", Sarajevo, 26.08. 1984.

lijep vidik na izložbeni okoliš.”¹⁰ Bosanskohercegovački izložbeni odjel posjetio je 6. maja car Franjo Josip I. Pored izložbenog odbora sa Kostom Hermanom na čelu, njega je dočekao i veliki broj uglednika iz Bosne i Hercegovine¹¹. Tom prilikom car Franjo Josip I je izrazio zadovoljstvo prikazanim razvijtkom Bosne i Hercegovine na ovoj izložbi.

Uspjeh bosanskohercegovačkog paviljona bio je i u tome kako su brojni novinari koji su izvještavali sa ove izložbe bosanskohercegovačke paviljone spominjali kao one koji su svojom ekscentričnom pojmom predstavljali pravo osvježenje, pa su time i izazivali veliku pozornost posjetilaca.

Dana 2. maja 1897. godine u Briselu je svečano otvorena izložba na kojoj je Bosna i Hercegovina doživjela uspjeh. O značaju ove izložbe govori i podatak da su svečanom otvorenju prisustvovali zvanični predstavnici belgijske vlasti (kralj, ministri, članovi senata i drugi dostojanstvenici). Bosna i Hercegovina je bila bogato i raznovrsno predstavljena. Glavni ulaz zgrade bosanskohercegovačkog paviljona ukrašavale su dvije munare, dok je unutrašnjost bosanskohercegovačkog paviljona bila ukrašena bosanskohercegovačkim motivima. Bili su oslikani pejzaži Sarajeva, Mostara, planine Prenj, jezero Plive i kanjon Neretve. Za ovaj rad bio je angažovan pariški dekorater Menessier. U paviljonu je bio rekonstruiran izgled bosanske kuće ukrašene bogatim čilimima i drugim predmetima domaće proizvodnje. Bosna i Hercegovina je predstavila i svoj građevinski i školski odjel, poljoprivredu, šumsku upravu i drugo. U vitrinama su bili izloženi arheološki nalazi iz Bosne i Hercegovine, proizvodi umjetničkih zanata te radovi tekstilne industrije. Posebno divljenje posjetilaca izazivali su predmeti rezbarene drvenarije, radovi u metalu (kucana i gravirana tehnika), vez, tkanje beza i drugo. Već prvih dana izložbe bosanskohercegovački paviljon je posjetio belgijski kralj Leopold II, koji je tom prilikom izrazio svoje priznanje bosanskom paviljonu. Petorica

¹⁰ "Nada", broj 11., 1896., str. 217.

¹¹ Između ostalih: Poglavar Appel, gradonačelnik i dogradonačelnik Sarajeva Mehmed-beg Kapetanović i Petraki eff. Petrović, trgovac Risto Besarević i drugi.

članova bosanskohercegovačke delegacije: Mehmed-beg Kapetanović, Vaso Kraljević, dr. barun Mollinary, Henrik Moser i Kosta Herman su bili pozvani kao gosti kod kralja. O tome je pisao list “Nada”, konstatujući da su “značajne u tom pogledu riječi ministra javnih građevina Nyssensa, koji je na zemljisu jedne daleko napredne industrijalne zemlje, kao što je Belgija, jasno istakao da je bosanskohercegovački odio sjajna tačka ove svjetske izložbe”¹².

Jubilarna izložba u Beču je otvorena 12. maja 1898. godine u povodu 50-godišnjice dolaska na prijestolje cara Franje Josipa I. Bosanskohercegovačke paviljone Zemaljske vlade na ovoj izložbi projektovao je bečki arhitekta Joseph Urban¹³. Paviljon je bio izgrađen u pseudoorijentalnom stilu koji je ovaj arhitekta spojio sa secesionističkim pravcem dominantnim na bečkoj izložbi. U tri bosanskohercegovačka paviljona izložba je bila tematski postavljena iz oblasti industrije, poljoprivrede (stočarstva, ratarstva, vinogradarstva), zanatstva, umjetničkih zanata, veza, tkanja čilima, svih tehnika rada u metalu, šumarstva, graditeljstva i školstva. Za veliki broj posjetilaca bosanskohercegovački paviljon je bio veoma interesantan. To se posebno odnosi na raskošne ručne radove po starim uzorcima, ali sa praktičnom upotrebom. Posjetioci našeg paviljona mogli su na otvorenju izložbe čuti muziku bosanskohercegovačke pukovnije, a u unutrašnjosti paviljona vidjeti i lijepo uređen salon za dame. Tako “Nada” izvještava: “Tu je i onaj raskošni kutić, elegantni salon za gospode, koji je zadivio mnoge velegradske dame¹⁴.” Bosanskohercegovački odjel Jubilarne izložbe u Beču 07. juna 1898. posjetio je car Franjo Josip I. On je sa velikim zanimanjem obišao sve izloženo, iskazujući svoje pohvale posebno za napredak ostvaren u industrijskom razvoju Bosne i Hercegovine.

Francuska Svjetska izložba 1900. godine trebala je označiti početak novog stoljeća, te je ona pripremana veoma ambiciozno sa željom da se

¹² “Nada”, 15. juna 1897., br. 12, str. 238.

¹³ Joseph Urban (1872. - 1933.), bečki arhitekta, jedan od osnivača secesije, bavio se i ilustracijama i dekoracijama enterijera.

¹⁴ “Nada”, 15. oktobra 1898., br. 20, str. 320.

prevaziđu sve prethodne izložbe. U čast ove izložbe i početka novog doba podignut je Eiffelov toranj, koji je slavio domete tehnike i nauke. Izložba je otvorena 14. aprila 1900. godine, trajala je 180 dana, a da bi se obišao cijeli izložbeni prostor trebalo je dosta vremena.

Austrougarska uprava je željela naglasiti da je za kratko vrijeme od 20 godina učinila mnogo na poboljšanju privrede, ekonomije, prometa, obrazovanja i kulture u Bosni i Hercegovini. Generalni komesar vlade Bosne i Hercegovine Moser bio je zadužen za organizaciju izložbe. On je imao zadatak da dobrom prezentacijom naše zemlje ponudi što više informacija tako da onaj ko ne poznaje prošlost Bosne i Hercegovine može složiti sliku o prošlim vremenima političkog i kulturnog života. Ukupan izložbeni prostor bio je podijeljen po regijama svijeta. Bosna i Hercegovina je kao evropska teritorija bila ne slučajno smještena između austrijskog i ugarskog izložbenog dijela, što je odražavalo njen poseban položaj u Carstvu.

Bosanskohercegovački paviljon izrađen u pseudoorijentalnom stilu projektovao je Karl Panek¹⁵. Zgrada bosanskohercegovačkog paviljona je bila "sinteza oblika historije Bosne"¹⁶, što znači da je Panek želio pokazati karakteristike njene kulture i tradicije. Za svoj rad dobio je priznanje, srebrenu medalju francuskog Ministarstva za nastavu i lijepu umjetnost. Enterijer bosanskog paviljona sjajno je oslikao Alphons Mucha¹⁷. Njegov "Bosanski ciklus" dočarao je historiju Bosne i Hercegovine. Također za svoj rad je iskoristio motive i predanja narodnih pjesama i pripovjedaka "Hasanaginica", "Neprolazna ljubav", "Sestra jedinica" i "Ivo i Anica". Mucha je zbog toga bio nagrađen srebrenom medaljom. Pored Muche na bosanskom paviljonu radili su L. Kuba, A. Kaufman.¹⁸ Ovaj posljednji

¹⁵ Karl Panek, austrougarski arhitekta koji je jedno vrijeme živio i radio u Sarajevu.

¹⁶ Snježana Mutapčić i Živojin Vekić, Izložbe BIH u svijetu na razmeđu XIX i XX stoljeća, Bosna i svijet, Institut za historiju, Sarajevo, 1996., str. 166.

¹⁷ A. Mucha (Moravska, 1860.- Prag, 1939.), francuski slikar, proslavio se i plakatima za predstave glumice Sarah Bernhardt.

¹⁸ A. Kaufman (Tropava, 1848. - Beč, 1916.), austrijski slikar, poznat kao slikar pejzaža. Kao saradnik "Nade" boravio u Sarajevu od 1898.-1900.

napravio je čuvenu panoramu Sarajeva koja je bila smještena na kraju glavnog hola bosanskog paviljona. Veliku pažnju posjetilaca izazivale su i diorame slapova Plive u Jajcu i izvora Bune. U bosanskom paviljonu smještenom u Aleji nacija pored Sene izlagalo se u grupama koje su predstavljale školstvo, umjetnost, slikarstvo, vajarstvo, fotografija, štampa, književnost, nauka, graditeljstvo, putevi, željeznice, poljoprivreda, lov i ribolov, šumska industrija i rudarstvo. Sve izloženo u bosanskom paviljonu bilo je bogato predstavljeno. Novi režim je posebno bio ponosan na predstavljanje državnog školstva u Bosni i Hercegovini (osnovnog, srednjeg i zanatskog). Radovi đaka zanatskih i stručnih škola u drvetu, metalu, te radovi djevojačkih škola, vezovi, čipkarstvo i narodne nošnje izazivali su veliku pažnju posjetilaca. Za svoj rad bosanskohercegovačke škole dobile su brojne nagrade. Zanatlijska škola je dobila počasnu diplomu. Srednja tehnička i dvije djevojačke škole dobile su srebrenu medalje. Sve trgovачke škole su pohvaljene, te brojne osnovne škole širom Bosne i Hercegovine. Bosanskohercegovački umjetnički zanati i kućna radinost, predmeti rađeni u metalu, srebru, rezbarija drveta, narodni vezovi, čilimi, tkanje i čipkarstvo pokazali su originalnost i ljepotu bosanskih predmeta. Na pariškoj izložbi izlagale su i državne radionice: Središnja radionica vlade u Sarajevu, Vladine radionice za inkrustaciju u Foči i Livnu, Vladina radionica za tkanje čilima u Sarajevu i Fabrika beza i veza u Sarajevu. Bosansko čilimarstvo i tkanje dobilo je šest priznanja, od toga jednu zlatnu i jednu srebrenu medalju. Bosanske tkalje i vezilje kao i bosanske zanatlike obućeni u narodne nošnje izrađivali su svoje predmete na mjestu u bosanskom paviljonu. Parižani i drugi gosti mogli su u restoranu smještenom u suterenu bosanskog paviljona probati specijalitete bosanske kuhinje. Bosanskohercegovački paviljon nagrađen je zlatnom i više srebrnih medalja. Brojni novinari izvještavajući sa milenijske izložbe u Parizu neizostavno su spominjali paviljon Bosne i Hercegovine kao jedan od najljepših i najposjećenijih. Za šest mjeseci koliko je trajala, Pariska izložba pružila je posjetiocima mogućnost da prođu kroz sjajne paviljone i brojne umjetničke, tehničke i naučne galerije zemalja svijeta, upoznajući ih tako sa tekovinama i progresom novog doba. ♦

Literatura:

- Bosna i Hercegovina na Milenijskoj izložbi 1896. u Budimpešti, izdanje Izložbenog ureda bosanskohercegovačke Zemaljske vlade, Sarajevo, 1896.
 - Ljuboje Dlustoš, Milenarna izložba u Budimpešti, Školski vjesnik, stručni list Zemaljske vlade za BiH, Sarajevo, 1896.
 - Ljuboje Dlustoš, Svjetska izložba i Internacionalni nastavni kongres 1900. u Parizu, Školski vjesnik, stručni list Zemaljske vlade u BiH, Sarajevo, 1900.
 - S. Mutapčić, Ž. Vekić, Izložbe BiH u svijetu na razmeđu XIX i XX stoljeća, Bosna i svijet, Institut za historiju, Sarajevo, 1996.
 - "Nada", ilustrovani list Zemaljske vlade za BiH Sarajevo, 1896., 1897., 1898. i 1900.
 - M. Papić, Na svjetskim izložbama u prošlom vijeku, "Oslobođenje", Sarajevo, 24., 25., 26. i 27. 08.1984.

Abstract

The importance of all the international exhibitions held at the end of the nineteenth century was in providing overview of the spiritual and material achievements of the world.

By taking part in these exhibitions, Bosnia and Herzegovina emerged onto the international scene, giving rise to considerable interest in its history, economy, culture and art. The Bosnian pavilions at the exhibitions held in Budapest, Brussels, Vienna and Paris had many visitors, who were given an opportunity to acquaint themselves with the true picture of Bosnia and Herzegovina, its natural beauty and the customs of its people. It is no wonder, then, that after these exhibitions closed, foreigners showed greater interest in coming to Bosnia and exploring it. Although Austria-Hungary's main purpose at the exhibitions was to show how successful its "mission" to disseminate European culture and the European lifestyle in Bosnia and Herzegovina had been, the displays were still a splendid means of providing the general public abroad with information about the country.